

Наталія КАЛИНОВИЧ, Олександр СИТНИК

ІСТОРІЯ ЗАСЕЛЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ

Історія заселення карпатського регіону людьми налічує близько мільйона років. 7 тис. років тому гірські масиви опинилися у сфері впливу активної господарської діяльності людини. Різноманітні історичні події призводили до постійного збільшення населення краю. Примітивні методи аграрного господарства на початку неолітичної доби стали причиною значного обезліснення Західних і частково Східних Карпат. Подальше підвищення розвитку матеріально-виробничого рівня у зв'язку із застосуванням металу значно розширило сферу впливу людини на навколишні ландшафти. Політична ситуація, яка виникла в Європі під час формування держав, зробила карпатський регіон пограничним, де перетиналися сфери інтересів різних країн. Тривала в історичному часі зміна влад та підвищення технічного оснащення промислів призвели до формування у Карпатах сучасних антропогенних ландшафтів.

Донедавна навіть серед спеціалістів була розповсюджена думка, що заселення Карпат людьми відбулося досить пізно, вже в часі історичному. У тому проявилось своєрідне переконання у непридатності гір для ведення господарства давніми людьми. Карпати розглядалися загалом, до уваги не бралася їхня екологічна неоднорідність. При тому оцінювалася вартість карпатських земель із позицій потреб сучасного рільництва. Але відсутність знахідок тієї чи іншої культури ще не доводить незаселеності відповідної території, а радше демонструє стан вивченості регіону. Як тільки в Польщі було оголошено загально державну акцію археологічного картографування і розпочалися систематичні пошукові роботи, відразу ж в Карпатах було виявлено велику кількість археологічних пам'яток праісторичних часів. Цікаво, що найбільша їхня кількість була не там, де їх сподівалися знайти: не в долинах і перших надзаплавних терасах, а на середніх і низьких висотах та передгірських горбах [28], хоча, в карпатському регіоні найсприятливіші для життя давньої людини умови були головно в передгірських районах. Археологічні та історичні дані свідчать, що Карпати і рівнини навколо них були заселені майже від початку утворення людського роду.

При розгляді історії заселення Карпатського регіону людьми нас, екологів, насамперед цікавитимуть не питання походження і взаємного впливу різних етнічних груп, а ступінь заселення гірських масивів і ступінь включення їхніх природних ресурсів у господарську діяльність

людей. Перед початком аналізу археологічних даних варто нагадати основні загальносвітові етапи розвитку людства (табл.).

Таблиця

Основні етапи розвитку людства [7, 9, 13]

Археологічні епохи	Фізичний тип людей	Абсолютний вік
Історичний час	<i>Homo sapiens</i>	від 2 тис. р.
Бронзовий та залізний вік		4 тис. р. — 2 тис. р.
Неоліт		7 тис. р. — 4 тис. р.
Мезоліт		11 тис. р. — 7—6 тис. р.
Пізній палеоліт	Неоантропи: кроманьйонці (<i>Homo sapiens sapiens</i>)	35 тис. р. — 11 тис. р.
Середній палеоліт	Пелеоантропи: неандертальці (<i>Homo sapiens neandertalensis</i>)	150 тис. р. — 35 тис. р.
Ранній палеоліт	Архантропи: пітекантропи, синантропи (<i>Homo erectus</i>)	1,5—1 млн. р. — 150 тис. р.

Відомо, що основні засоби існування первісної людини — збиральництво, полювання, рибальство. Значення кожного з них змінювалося залежно від навколишнього природного середовища і рівня розвитку знарядь праці. На ранніх етапах існування давньої людини на нашій території росли багаті субтропічні ліси, які достатньо забезпечували нечисленні групи первісних людей продуктами рослинного походження. У періоди плейстоценових похолодань, коли рослинний покрив ставав біднішим, зростало значення полювання, що примушувало людей вдосконалювати знаряддя праці.

Найдавніші сліди заселення людьми карпатського регіону належать до палеоліту. Відомо понад 60 пам'яток давнього кам'яного віку в Закарпатській області. Найвизначніша з них — багаточарова стоянка біля с. Королеве на давній терасі р. Тиси [18]. Найстарші її шари належать до ранньопалеолітичної доби (ашель), молодші — до середньо- та пізньопалеолітичних епох. Визначено, що перше заселення тут відбулося понад мільйон років тому. Багато знахідок, які належать до періоду середнього палеоліту (мустьє) виявлено в північно-східних передгірських районах [12, 21, 22]. Крім інших, це відомі стоянки Молодове і Кормань, які розкопані на берегах Дністра в Чернівецькій області. Верхній палеоліт є найбагатший на знахідки стоянок давніх людей на територіях, близько прилеглих до гір [23, 25, 31].

Як бачимо, у період палеоліту південні та північні передгір'я Карпат були заселені людьми. Ймовірно, їхні переміщення сягали й самих Карпат. Слідів стоянок людей кам'яної доби на території Українських Карпат дуже мало [6, 7]. Крім того, вони не підтверджені відповідними датуваннями. Однак археологічні дослідження на території Західних Карпат (зокрема в Пенінах) зафіксували найдавніші поселення віком 32 тис. р. [34]. У верхів'ях Сяну знайдені стоянки віком 14 тис. р. [26]. Археологи вважають [14, 35], що в палеоліті Карпатські гори не були непрохідним бар'єром для міграцій населення. Про здатність палеолітичних людей пересуватися на значні відстані свідчить факт, що знаряддя праці і кам'яний матеріал, з якого вони виготовлені, часом знаходять на далеких відстанях від джерел сировини. Так, інструменти із пенінського радіоля-

риту зафіксовані на відстані 100 км від його родовища [34]. Відомо також, що карпатський обсидіан, зокрема з Токайської провінції, використовували ранньопалеолітичні племена, які заселяли рівнинну частину Польської території. Такого ж хемічного складу обсидіанові знаряддя праці знайдені і в найстарших шарах поселення біля с. Королеве [32].

Людські громади середнього і пізнього палеоліту, з огляду на свою малу чисельність і привласнювальну форму господарства, не порушували рівноваги у природному середовищі і самі становили його інтегральну частину. Проте існує думка, що в пізньому палеоліті (наприкінці вюрмської холодної епохи) загінний спосіб полювання у поєднанні із зростом чисельності населення і кліматичними змінами призвів до зникнення стад великих тварин [8].

Перехід від палеоліту до мезоліту відбувся на тлі значних кліматичних змін, пов'язаних із пізньольодовиковим потеплінням. Специфіка людської адаптації до середовища полягає у тому, що пристосування досягається не генетичними перебудовами, як це відбувається у біоєволюції, а матеріально-виробничими змінами природи. Основними заняттями місцевих жителів залишалися мисливство, рибальство та збиральництво. Проте ускладнений характер полювання, пов'язаний із необхідністю промислу середніх і малих рухливих тварин, призвів, з одного боку, до вдосконалення мисливських знарядь (поява стріл та луку), а з іншого — до зниження продуктивності полювання і необхідності пошуку нових альтернативних джерел добування їжі. Криза мисливського господарства також стала причиною розділення мезолітичних племен і підвищення їхніх міграцій. У верхів'ях рік Прут, Бистриця, Лімниця та в районах Покуття знайдено понад 100 пунктів мезолітичного часу [14].

Перш ніж перейти до опису останнього етапу кам'яного віку (неоліту) в карпатському регіоні, треба зробити декілька загальних зауважень. Неоліт, як і всі попередні етапи розвитку людства, має тільки умовні хронологічні межі. Згадані періоди в історії людства виділяються на підставі характеру індустрії знарядь праці та форм економіки. Ці форми змінюються у різних регіонах неодноразово і залежать від багатьох чинників, у тому й фізико-кліматичних. Крім того, на одній території тривалий час можуть існувати людські спільноти з різними формами економічної діяльності.

Термін „неоліт“ часто супроводжується образним виразом „неолітична революція“. Це означає корінний перелом в економічній основі природокористування давньої людини: полювання замінюється скотарством, а збирання дикоростучих рослин — їх культивуванням. Неоліт не має загальних хронологічних меж. Його початок визначається появою відтворювальних форм економіки на тій чи іншій території, а кінець збігається із застосуванням давніми племенами перших металевих знарядь праці.

Відтворювальні форми економіки виникли на Близькому Сході близько 10 тис. років тому внаслідок природнокліматичних змін, які відбувалися на межі плейстоцену та голоцену [10]. Деградація скандинавського льодовика привела до кардинальних змін у циркуляції повітряних мас над Європою, Середземномор'ям та Північною Африкою. Наприкінці льодовикової доби (12—10 тис. років тому) вологе повітря з Атлантики поширювалося на схід над Північною Африкою і Середземномор'ям. Над

Європою у той час панували холодні та сухі вітри. Зникнення льодовика зумовило переміщення шляхів атлантичних циклонів на північ — на європейський континент. Одночасно із встановленням помірного і доволі вологого клімату сучасної Європи відбувалася аридизація Північної Африки та Близького Сходу, де почали формуватися найбільші на Землі пустелі. Сухий пустельний клімат спричинив скорочення поголів'я тварин і викликав кризу мисливського господарства в Сахарі, Аравії, Східному Середземномор'ї.

Це змусило первісних мисливців згаданих територій у IX—X тис. до н. е. шукати альтернативних шляхів добування їжі. Так у своєрідному кліматичному середовищі Близького Сходу на основі збиральництва злаків та мисливства постали принципово нові відтворювальні форми економіки — рільництво і тваринництво [20]. Вважається, що високопродуктивне відтворювальне господарство та осілий спосіб життя зумовили своєрідний демографічний вибух у ранніх рільників Близького Сходу. Щільність населення зросла, і, як наслідок, надлишкове населення почало розтікатися у регіони з нечисленною мезолітичною мисливською людністю і придатними для рільництва ґрунтами. Неолітичні прибульці приносили на нові землі власний спосіб життя, аграрні навички, культурні рослини та приручених тварин.

На думку дослідників [10], рільництво і тваринництво були занесені в Європу в VII тис. до н. е. з Південної Анатолії. Головний потік ранньонеолітичних переселенців із Малої Азії був спрямований через Егейське море на Балкани у Східну Грецію, а звідти долиною річки Стримон на північ, у Подунав'я. Далі частина мігрантів прямувала долиною Дунаю вгору в Центральну та Західну Європу, інша ж повертала на схід і через Нижнє Подунав'я просувалася на Правобережну Україну. Русійною силою такого грандіозного розселення рільників був тиск надлишкового населення у найдавніших центрах відтворювального господарства. Освоєння рільниками нових земель неминуче приводило до зростання населення на цих теренах, що змушувало шукати щораз інші придатні для рільництва регіони.

Як вважають археологи [10, 16, 24, 27, 29], у V тис. до н. е. аграрна колонізація поширилася із Середнього Подунав'я на північ — на лесові плато середньої смуги Європи. Ці родючі ґрунти простягалися північніше Альп та Карпат довгою смугою від Північної Франції через Центральну Німеччину, Південну Польщу до України. Однак землеробське освоєння порослих лісом обширів стало можливе лише після винайдення підсічно-вогневого рільництва. Суть його полягала в тому, що восени ділянку лісу розчищали від дерев, які висихали протягом зимових місяців. У лютому сухі дерева спалювали, підживлюючи землю попелом. Навесні підготовлене таким чином поле засівали. Після кількох років експлуатації воно втрачало родючість. Доводилося випалювати нову ділянку лісу і переносити ближче до неї селище. Цим пояснюється рухливість первісних землеробів.

Найдавнішими підсічно-вогневими землеробами, які освоїли лісові терени Центральної Європи, були племена культури лінійно-стрічкової кераміки. Вони розселялися зі своєї батьківщини на Середньому Дунаї через Моравську Брану на землі Північної Польщі. Просуваючись далі на схід,

вони приблизно в середині V тис. до н. е. досягли Волині і Верхнього Подністров'я [19, 27]. Водночас на початку V тис. до н. е. у Південному Прикарпатті виникла трипільська культура. Протягом більш як тисяча років ця людність поступово просувалася у північному напрямі, колонізуючи родючі чорноземи лісостепової смуги Молдови та Правобережної України. Через виснаження землі трипільці переселялися щораз далі на схід, унаслідок чого освоїли всі чорноземи від Карпат до Дніпра [10].

Отже, відтворювальні форми економіки були принесені в карпатський регіон племенами-мігрантами. Протягом декількох тисячоліть ці новоприбулі спільноти співіснували з місцевими мезолітичними племенами, поступово асимілювалися ними і дали початок новим своєрідним культурам.

Ще однією характерною рисою неоліту є поява керамічних виробів. Більшість культур цього періоду дістала свої назви за характером знайдених решток посуду. Відомо, що гончарна індустрія потребує великої кількості деревини для обпалювання кераміки. Це стало додатковим фактором впливу людини на довкілля.

Довгий час вважалось, що племена рільників оселялися тільки у передгірських районах Карпат, і господарські інтереси примушували підніматися людей в гори лише епізодично, наприклад, для сезонного випасання худоби. Проте в останні десятиліття з'ясувалося, що не тільки скотарі, а й давні хлібороби могли використовувати гірські обшири для господарювання. Як зазначає польський археолог М. Новак [29], нині легше сказати, де в Карпатах не знайдено решток культури лійчастої кераміки (однієї з ранніх неолітичних культур), ніж перелічувати всі знахідки. Певна річ, що їх немає в найвищих поясах Карпат, де й нині поселення є поодинокими. Типові місця заселення цією культурою в Карпатах — це передгірські пагорби і пагорби середгірських котловин заввишки до 500 м. На схилах горбів формувалися ґрунти, придатні для рільництва [33]. Екстенсивне підсічно-вогняне рільництво людности культури лійчастої кераміки призвело до значного знеліснення гірських масивів Західних і частини Східних Карпат уже в IV тис. до н. е. Це дало змогу представникам хронологічно подальшої культури шнурової кераміки насипати в III тис. до н. е. на цих знеліснених просторах численні кургани [28]. Цікавим є факт, що під багатьма курганами знайдено похований чорнозем, що додатково доводить значну знелісненість досліджуваного регіону в неолітичну добу.

Не тільки рільництво, а й лісове випасання свійських тварин, заготівля молодих пагонів для зимової годівлі, також спричиняли знищення лісів. Регенерація лісових пасовищ відбувалася поволі. Тож при екстенсивному веденні господарства тварин виганяли досить далеко від поселення у гори практично доти, доки сягало розповсюдження широколистяних дерев [33].

Були й інші господарські інтереси, які змушували землеробів підніматися у гори — наприклад, добування соли. Так, у розкопах найдавнішого солеварного центру біля с. Лосва Надвірнянського р-ну Івано-Франківської обл. знайдено посуд, який належить трипільській культурі (III тис. до н. е.) [18]. Зауважимо, що випарювання солі із соляної ропи також потребувало спалювання великої кількості деревини. Цим віком також датовані знахідки найдавніших оборонних споруд Карпат у верхів'ї

р. Прут біля с. Гірського Косівського р-ну Івано-Франківської обл. Поява укріплених поселень на гірських, непридатних для рільництва ділянках свідчить про конфліктні ситуації, які виникали між різними хліборобськими племенами, ймовірно внаслідок перерозподілу земель. Найвище гірське поселення трипільської культури виявлено поблизу с. Грушева Коломийського р-ну Івано-Франківської обл. У цій місцевості й пізніше проживали землеробські племена [4].

У надрах неолітичної культури в карпатському регіоні виникли окремі пункти металургійного виробництва, а на початку II тис. до н. е. у Верхньому Потиссі вже існував великий бронзолитильний центр, який увійшов у систему Європейської (Карпатської) металургійної провінції [1, 2]. Уздовж Карпат і через гірські перевали прокладалися торговельно-обмінні шляхи, що пов'язувало регіон з обширною територією Європи. В епоху бронзи особливо підвищилася роль контактів між окремими людськими спільнотами, що було пов'язано з нерівномірним поширенням джерел сировини, передусім міді, олова, солі. Уздовж торговельних доріг, що ведуть на Карпатські перевали, знайдено велику кількість бронзових скарбів (з виробами, зливками бронзи та ливарними формами) [3]. Використання деревини для виплавляння металу стало додатковим фактором впливу людей бронзового віку на карпатські ліси.

На північному макросхилі Українських Карпат немає джерел мідних і олов'яних руд. Немає також упевненості, що ці руди транспортувалися сюди із Закарпаття або середнього Подністров'я. Натомість у цьому регіоні виявлено не одну майстерню для переплавляння уже готових бронзових виробів [3].

Приблизно в середині I тис. до н. е. в карпатському регіоні виникають осередки виробництва заліза. Виникнення чорної металургії — це велике досягнення матеріальної культури людства. Воно значно розширило можливості засобів виробництва, але й збільшило вплив людини на природне середовище. Знайдені в регіоні залізні знаряддя праці поділяються на металоплавильні, ковальські, інструменти ювелірного виробництва, знаряддя, пов'язані з тваринництвом та рільництвом, а також деревообробні. Отже, до всіх перелічених раніше додався промисел деревини.

На початку римського періоду (приблизно в II ст. до н. е.) у Карпатах з'являються дакійські племена, культура яких мала суто гірський характер. Вони вміли використовувати гірські схили для побудови городищ, фортифікаційних споруд, святилищ, ремісничих, головно металургійних, центрів, і для рільництва [18].

У римській період активність торговельних шляхів через Карпати підтверджується численними знахідками римських монет. На цей час на території Передкарпаття розвивалися добре вивчені черняхівська культура і культура карпатських курганів [4, 5]. Здебільшого то було хліборобське населення, яке також займалося й металургією. Вважається, що ці дві культури стали базою для формування ранньослов'янських племен.

З V ст. н. е. почав розвиватися слов'янський етнос. У карпатському регіоні з'явилися ранньослов'янські городища. Особливо інтенсивно вони стали розвиватися з IX ст. Скандинавські писемні джерела називають нашу територію „країною градів“ [18]. До цього часу належить виникнення літописного Галича в Передкарпатті.

На той час у західній частині Карпат виникла об'єднана Великоморавська держава, а у східноєвропейському регіоні — Київська Русь. Карпати фактично були пограничною територією. У ранньослов'янський час у них проживали східні (карпатські) хорвати [17]. Вони намагалися триматися незалежно від Київської Русі, однак після походу князя Володимира (кінець X ст.) були інтегровані у складі цієї держави. Тим самим часом датовані добре відомі фортифікаційні споруди в Карпатах (напр. Тустань) [30]. Їхня культура повністю подібна до культури інших земель Київської Русі.

У цей час на західних схилах Карпат інтенсивно розвивалося солеваріння. Регіон став основним постачальником солі в центр Київської держави. Також інтенсивно розвивалося виплавляння металу з болотяної руди. Обидва промисли призводили до неухильного скорочення площі карпатських лісів.

У XII ст. Передкарпаття, північні схили Карпат і Північна Буковина увійшли до складу Галицького, а пізніше Галицько-Волинського князівства, натомість Закарпаття контролювалося Угорським королівством. Границя пролягала по головному вододільному хребту. В Карпатах укріплювалися фортифікаційні споруди (Тустань, Бубнище), а у зв'язку з розповсюдженням християнства з'явилися монастирі [18].

Протягом XIV—XVII ст. заселення Карпат значно збільшилося внаслідок тиску ординців. Татари часто спустошували Покуття і навіть доходили до Самбора і Санока. Ці напади були однією з причин просування частини населення з рівнини у глибину гір. Нові села стали виникати на місцях тимчасових поселень, як звичайно, уздовж річкових долин.

Різноманітні визвольні рухи також спричиняли ріст карпатського населення. Завдяки зручним фізико-географічним умовам і незначному проникненню в гори феодалної влади (у Карпатах ще довгий час зберігалися рештки общинного устрою), саме тут виникали вогнища опору.

В середині XIX ст. з розвитком капіталістичних відносин у Карпатах значно розвинулися різні види виробничої діяльності. Чільне місце за інтенсивністю розвитку та ступенем впливу на середовище займали лісорозроблення і деревооброблення. В той час було побудовано декілька сотень тартаків, до лісових масивів проведена залізниця. У передгірських районах інтенсивно розвивалася скляна гута, солеваріння, добування нафти, озокериту та їхня переробка [18]. Але карпатський регіон, незважаючи на значне орографічне розчленування, значною мірою залишався аграрним краєм. Сприятливішими були умови для рільництва в західній і центральній частинах Українських Карпат, де проживали лемки і бойки, і трохи гірші у східній частині, заселеній гуцулами [15]. Це стало домінантним фактором при формуванні господарсько-культурних звичаїв цих трьох етносів. Бойки і лемки — це землероби, а гуцули — насамперед пастухи, хоча й вони займалися рільничою практикою. Екологічні особливості впливали на рентабельність гірських господарств і застосування агрономічних прийомів. У кінці XIX — на початку XX ст. у Карпатах побутували екстенсивні форми рільництва: вирубно-вогнева, вирубно-орна і незначно перелогова системи. З часом удосконалилася продуктивніша двопільна, чи, як її називали в Карпатах, толоко-царинна

система рільництва, яка виникла ще в минулі історичні епохи, розвинулася багатопільна система, з'явилися елементи плодозмінного землекористування. Одним з агротехнічних прийомів, що дав змогу інтенсифікувати землекористування, було терасування схилів. Це не тільки давало змогу зберігати у ґрунті поживні речовини, зменшуючи їх вимивання, а й запобігало ерозії розораних ділянок. На цьому етапі історії ступінь впливу господарської діяльності на карпатські ландшафти набув практично сучасного рівня.

Отже, історія заселення карпатського регіону людьми сягає глибокої давнини і налічує близько мільйона років. 7 тис. років тому гірські масиви опинилися у сфері впливу активної господарської діяльності людини. Різноманітні історичні події призводили до постійного збільшення населення регіону. Примітивні методи аграрного господарства на початку неолітичної доби стали причиною значного обезліснення Західних і частково Східних Карпат. Подальше підвищення розвитку матеріально-виробничого рівня у зв'язку із застосуванням металу значно розширило сферу впливу людини на навколишні ландшафти. Політична ситуація, яка виникла в Європі під час формування держав, зробила Карпатський регіон пограничним, де перетиналися сфери інтересів різних країн. Тривала в історичному часі зміна влад та підвищення технічного оснащення промислів призвели до формування у Карпатах сучасних антропогенних ландшафтів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балагури Е. А. Проблеми первісної історії Верхнього Потисся у світлі найновіших археологічних досліджень // Матеріали досліджень з археології Прикарпаття і Волині. Вип. 6. Львів, 1995. С. 17—21.
2. Балагури Э. А. Актуальные вопросы истории исследования памятников эпохи бронзы Верхнего Потисья // Советская археология, 1988. № 36. С. 9—17.
3. Бандрівський М., Коваль Й., Крушельницька Л. та ін. Пам'ятки гальштатського періоду в межиріччі Вісли, Дністра і Прип'яті. К., 1993. 322 с.
4. Вакуленко Л. В. Пам'ятки підгір'я Українських Карпат I половини I тисячоліття н. е. К., 1977. 142 с.
5. Войнаровський В. Чинбарство у Північній Буковині в пізньоримську добу: артефакти, технологія, рівень спеціалізації // Записки Наукового товариства імені Шевченка. Археологічна комісія, 1998. Т. 235. С. 286—304.
6. Григорьева Г. В., Клапчук М. Н. Позднепалеолитическая стоянка Межгорцы I в Ивано-Франковской области // Краткие сообщения Института археологии АН СССР. Вып. 165. С. 58—63.
7. Давня історія України / П. П. Толочко, Д. Н. Козак, С. Д. Кружицький та ін. Кн. 1. К., 1994. 237 с.
8. Дрѐ Ф. Экология. М., 1976. 168 с.
9. Елинек Я. Большой иллюстрированный атлас первобытного человека. Прага, 1983. 559 с.

10. *Залізник Л.* Неолітизація України та проблема формування генетичного підгрунтя індоєвропейців // *Записки Наукового товариства імені Шевченка*, 1998. Т. 235. С. 93—110.
11. *Клапчук М. Н.* Палеолітичні та мезолітичні місцезнаходження поблизу Делятина // *Археологія*, 1980. № 34. С. 65—75.
12. *Кулаковская Л. В.* Мустьберские культуры Карпатского бассейна. К., 1989. 126 с.
13. *Марков К., Величко А., Лазуков Г., Николаев В.* Плейстоцен. М., 1968. 304 с.
14. *Мацкевой Г. Л.* Мезолит запада Украины. К., 1991. 148 с.
15. *Павлюк С. П.* Народна агротехніка українців Карпат другої половини ХІХ — початку ХХ ст. К., 1986. 171 с.
16. *Свешніков І. К.* Історія населення Передкарпаття, Поділля і Волині в кінці ІІІ — на початку ІІ тисячоліття до нашої ери. К., 1974. 204 с.
17. *Тимоциук Б. О.* Східні хорвати // *Матеріали досліджень з археології Прикарпаття і Волині*. Вип. 6. Львів, 1995. С. 214—218.
18. *Украинские Карпаты*. История / *Ю. Ю. Сливка, Я. Д. Исавич, В. И. Масловский и др.* К., 1989. 264 с.
19. *Цигилик В., Грибович Р.* Поселення в селі Майнич на Верхньому Дністрі // *A Turning of Ages*. Kraków, 2000. P. 143—156.
20. *Чайлд В. Г.* Древнейший Восток в свете новых раскопок. М., 1956. 382 с.
21. *Черниш О. П.* До питання про час і шляхи найдавнішого заселення Східних Карпат людиною давнього кам'яного віку // *Нові матеріали з археології Прикарпаття і Волині*. Львів, 1992. Вип. 2. С. 12—13.
22. *Черныш А. П.* Особенности хозяйства, социального строя и экологических условий палеолитического и мезолитического человека на территории Прикарпаття // *Проблемы социальной экологии*. Ч. 2. Львов, 1986. С. 58—60.
23. *Boguckij A., Cyrek K., Konecka-Betley K. et al.* Palaeolithic loess-site Yezupil on Dnister (Ukraine) — stratigraphy, environment and cultures // *Studia Quaternaria*, 2001. vol. 18. P. 25—46.
24. *Cyhylyk W., Machnik J.* Pierwsze wspólne polsko-ukrainские archeologiczne badania terenowe w międzyrzeczu Sanu i Dniestru // *Acta Archaeologica Carpathica*, 1994. 32. S. 205—213.
25. *Cyrek K., Lanczont M., Madejska T. et al.* Górnopaleolityczne obozowisko łowców mamutów nad środkowym Dniestrem (wyniki badań w latach 2000—2001) // *Starsza i środkowa epoka kamienia w Karpatach polskich*. Krosno, 2002. P. 97—109.
26. *Lanczont M., Madejska T., Muzyczuk A., Valde-Nowak P.* Hłomcza — stanowisko kultury magdaleńskiej w Karpatach polskich // *Starsza i środkowa epoka kamienia w Karpatach polskich*. Krosno, 2002. P. 147—187.
27. *Machnik J., Sosnowska E., Cyhylyk W.* Osada ludności kultury ceramiki sznurowej z początku ІІІ tysiąclecia przed Chr. w Side koło Sambora // *Rocznik Przemyski*, 1997. T. 33, z. 5. Archeologia. S. 3—27.
28. *Machnik J.* Wyniki najnowszych badań archeologicznych w Karpatach polskich oraz ich znaczenie dla innych dyscyplin naukowych // *Rocznik oddziału PAN w Krakowie*, 1998. S. 83—104.
29. *Nawak M.* Drugi etap neolityzacji ziem polskich w świetle danych archeologicznych i palinologicznych // *Polish Botanical Studies. Guidebook Series*, 1999. 23. P. 39—77.

30. *Słobodian W.* Skały Skolszczyzny // *Plaž*, 1996. № 12. S. 42—58.
31. *Sytnik A., Bogucki A., Łanczont M., Madeyska T.* Stanowisko górnopaleolityczne Halicz I // *Materiały i sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego*, 1999. T. XX. S. 15—21.
32. *Szeliga M.* Stan badań nad napływem obsydianu na ziemie polskie w starszej i środkowej epoce kamienia (na tle znalezisk środkowoeuropejskich // *Starsza i środkowa epoka kamienia w Karpatach polskich*. Krosno, 2002. P. 339—357.
33. *Valde-Nowak P.* Neolithic penetration of European Mid Mountains // *Archaeologia Polona*, 1999. V. 37. P. 3—12.
34. *Valde-Nowak P.* Z badań najstarszego osadnictwa w Karpatach polskich // *Dzije Podkarpacia*. T. 2. Krosno, 1998. S. 39—54.
35. *Žaki A.* *Archeologia gór i problemy archeologii karpackiej* // *Acta Archaeologica Carpathica*, 1962. T. 4. Fasc. 1/2. S. 5—75.

SUMMARY

Nataliya KALINOVYCH, Oleksandr SYTNYK

THE HISTORY OF POPULATING OF THE UKRAINIAN CARPATHIANS

The history of populating of Carpathian region has about 1 million years. 7 thousand years ago mountains have been impacted of human economic activities. Various historical events effected the rising of the population in the Carpathians. The primitive agrarian technique caused the considerable deforestation in Western and partially Eastern Carpathians at the beginning of Neolithic period. The subsequent rising of the productive level in Bronze and Iron epoch increased the human impact on surrounding landscape. The political situation during the states formation time in Europe make the Carpathians as the marginal region. The political changes and increasing of the technical trade level caused the formation of the anthropogenic landscape.